

Ειρήνη Μ. Δημητριάδου

Δρ Αρχαιολόγος, ΕΦΑΑΝΑΤ

Τμήμα αρχαίου παρόδιου νεκροταφείου στη θέση Πούσι Καλογέρι στο Μαρκόπουλο*

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ του έργου, ΕΣΠΑ ΑΤΤΙΚΗ 2007-2013 «Συλλογή, Μεταφορά, Επεξεργασία και Διάθεση Ακαθάρτων Περιοχών Κορωπίου - Παιανίας» εντοπίστηκε σε ανασκαφές της Εφορείας Ανατολικής Αττικής στην περιοχή Πούσι Καλογέρι του δήμου Μαρκοπούλου τμήμα παρόδιου νεκροταφείου των ύστερων γεωμετρικών (τέλη 8ου αι. π.Χ.) και κλασικών χρόνων (5ου αι. π.Χ.) [εικ. 1]¹. Συνολικά ερευνήθηκαν 14 τάφοι, όσοι ενέπιπταν στο σκάμμα μήκους 30 μ. περίπου και μέσου πλάτους 2 μ. που διανοίχθηκε για την τοποθέτηση αγωγού [εικ. 2]. Οι τάφοι αυτοί αποτελούν μέρος ενός νέου νεκροταφείου της πλούσιας πεδιάδας των Μεσογείων, που αξίζει περαιτέρω ανασκαφικής έρευνας και προστασίας.

Το νεκροταφείο βρίσκεται, σύμφωνα με τις αρχαίες συνήθειες, δίπλα σε δρόμο με κατεύθυνση ΒΒΔ – ΝΝΑ. Τον προσανατολισμό αυτό διατηρούν σε γενικές γραμμές και οι τάφοι όχι μόνο της κλασικής αλλά της πρωιμότερης φάσης, της υστερογεωμετρικής περιόδου, γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη αρχαιότητας όδευσης στο σημείο ήδη από τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. Στη μεταγενέστερη μορφή του, των πρώιμων κλασικών χρόνων, ο δρόμος διέθετε αναλημματικά τοιχεία, που όριζαν το πλάτος του στα 3,10 μ., γεγονός που τον κατατάσσει στους *αμαξιπούς*.

Οι υστερογεωμετρικοί τάφοι που ερευνήθηκαν ήταν διαταραγμένοι. Η επανάχρηση του χώρου ως νεκροταφείου στην κλασική περίοδο, δύο και πλέον αιώνες μετά την πρώτη φάση του, είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή των πρωιμότερων τάφων. Αυτό μαρτυρά τόσο η τυχαία θέση των 2 ΥΓ ταφικών αγγείων [εικ. 3] όσο και η πληθώρα διάσπαρτων θραυσμάτων αγγείων από τάφους που δεν σώθηκαν.

---

* [Σ-04: 05-10-2018 / Ε-12]

1. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στις αρχαιολόγους Κ. Ντούνη, Γ. Μιχαηλίδου και Α. Τσέλιγκα-Αντουράκη, στις συντηρήτριες Δ. Ζντούκου, Ελ. Καλλιτσάντη και Β. Παπαδάκη, στις σχεδιάστριες Β. Διασίου και Μ. Ψαρρά, στο εργατοτεχνικό προσωπικό της ΕΦ.Α.ΑΝ.ΑΤ. και ιδιαίτερα στους Γ. Σαμιώτη, Στ. Δημητράντζο και Μ. Γκιάτα.

Οι κλασικοί τάφοι που ανασκάφησαν ήταν κυρίως πρωτογενείς καύσεις ενηλίκων εντός ταφικών ορυγμάτων με ή χωρίς αεραγωγούς. Σε ορισμένα από αυτά βρέθηκαν μεγάλα απανθρακωμένα τεμάχια ξύλου, προερχόμενα άλλα από την καύσιμη ύλη της πυράς και άλλα από την ξύλινη εσχάρα, πάνω στην οποία είχε τοποθετηθεί η σωρός. Στο τμήμα του νεκροταφείου που ερευνήθηκε ήταν θαμμένα και δύο παιδιά μέσα σε χυτροειδή αγγεία-πίθους (εγχυτρισμοί). Οι τάφοι τους ήταν από τους πλέον πλούσια κτερισμένους με μεγάλη ποσότητα αγγείων και λευκές ληκύθους [εικ. 6-8]. Εντοπίστηκε ακόμη ένας ενταφιασμός που περιείχε 7 αγγεία και δύο κενοτάφια. Αυτά είχαν μορφή και διαστάσεις ορύγματος τυπικού τάφου. Το ένα βρέθηκε εντελώς κενό περιεχομένου. Αντιθέτως στο δεύτερο διαπιστώθηκε ότι το τελετουργικό της κηδείας είχε ακολουθηθεί κανονικά: στο ένα άκρο του δαπέδου του τάφου, στη θέση του κεφαλιού του απόντος νεκρού είχε τοποθετηθεί επιμήκης ειργασμένος λίθος εν είδει προσκέφαλου, τη θέση του σώματος κατείχε διαμορφωμένη ελλειψοειδής κοιλότητα και γύρω από αυτή, στο υποτιθέμενο ύψος των ώμων είχαν τοποθετηθεί τα κτερίσματα.

Ο εντοπισμός ομάδας τάφων εντός ταφικού περιβόλου κάτω από ενιαία επίκωση, που, σύμφωνα με τη στρωματογραφία σχημάτιζε χαμηλό τύμβο, μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε την εικόνα του κλασικού νεκροταφείου. Από το εσωτερικό του τύμβου προέκυψε αξιοσημείωτη ποσότητα αγγείων (μεγαλύτερη από των κτερισμάτων των ιδίων των τάφων), τα οποία θα αποτελούσαν προσφορές στον νεκρό κατά την ώρα της κηδείας. Το ίδιο θα μπορούσε να υποτεθεί και γι' αυτά που βρέθηκαν θραυσμένα μέσα σε λάκκο προσφορών εφραπτόμενο στην περιφέρεια της ίδιας επίκωσης. Αντιθέτως, αγγεία που εντοπίστηκαν πάνω ή πολύ κοντά στον ταφικό περιβόλο ίσως να σχετίζονται με προσφορές κατά τις επισκέψεις των συγγενών στον τάφο. Τέλος, κατάλοιπα των *νομιζόμενων*, δηλαδή ταφικών εθίμων που τελούνταν στη μνήμη του τεθνεώτος (*ένατα*, *επίσιες αναμνηστικές τελετές*) κατά τη διάρκεια των οποίων προσφέρονταν τρόφιμα στον νεκρό, αποτελούν οι έξι μικροί ελλειψοειδείς λάκκοι που βρέθηκαν κοντά σε ισάριθμα ταφικά ορύγματα, με υπολείμματα καύσης και θραύσματα αποτεφρωμένων οστών μικρών ζώων.

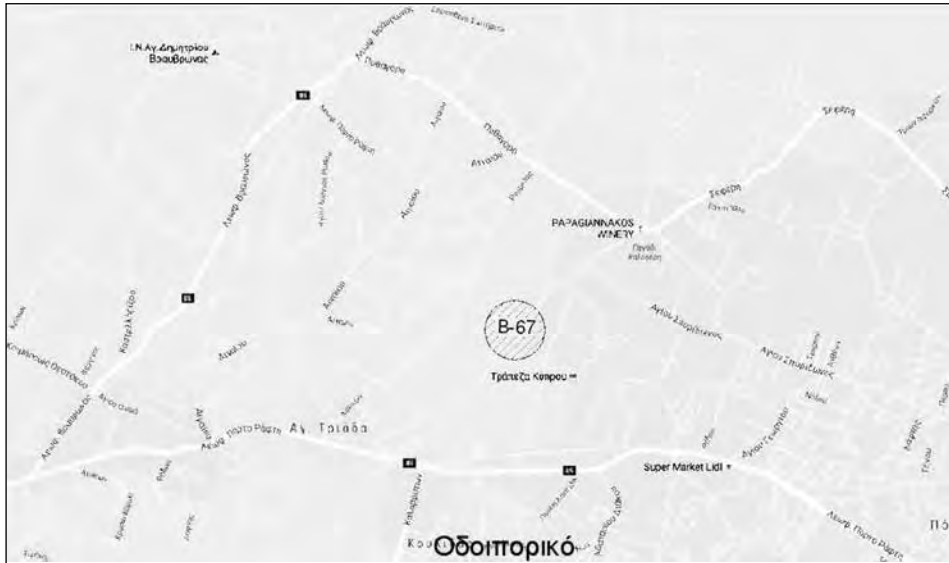
Από τους τάφους και των δύο περιόδων προέκυψαν συνολικά πάνω από 70 αγγεία, άλλα σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης και άλλα που συγκολλήθηκαν. Από τους υστερογεωμετρικούς τάφους ξεχωρίζουν τα μεγάλα ταφικά αγγεία τους: ο αμφορέας με πώμα και διακόσμηση πλαστικών φιδιών στις λαβές και το περιχειλίσμα [εικ. 4] κυρίως όμως η πρόχους με παράσταση Πότνιας Θηρών στον λαιμό [εικ. 5].

Όσον αφορά τα κλασικά αγγεία, μεταξύ τους αναγνωρίζονται προϊόντα αθηναϊκών εργαστηρίων του α΄ μισού του 5ου αι. π.Χ. που φανερώνουν τη σχέση των ανθρώπων που χρησιμοποιούν το νεκροταφείο με το άστυ. Επικρατέστερος τύπος αγγείου είναι η λήκυθος σε όλα τα μεγέθη (από μικκύλο έως κανονικό) και με διάφορους τύπους διακόσμησης (μελανόμορφες, μελανόγραφες λευκού βάθους,

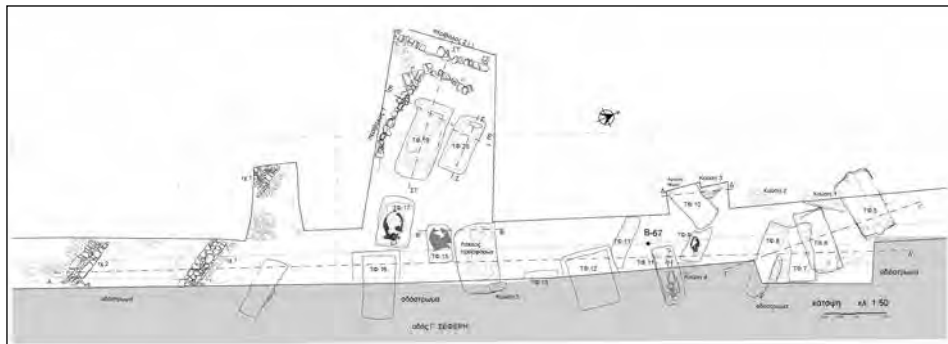
λευκές] [εικ. 6]. Βρέθηκαν ακόμη πινάκια με ταινιωτές λαβές, άωτα σκυφίδια, αρυβαλλοειδή ληκύθια, χόρες, οινοχοϊσκες και λεκανίδες [εικ. 7, 8], λίγα γυναικεία ειδώλια και ένα μόνο χάλκινο αδιάγνωστο νόμισμα.

Ο εντοπισμός του νέου νεκροταφείου στη θέση Πούσι Καλογέρι, εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για τις ταφικές θέσεις στην περιοχή του Μαρκόπουλου κατά τις δύο περιόδους λειτουργίας του και παρέχει ενδείξεις για την υψηλή κοινωνική θέση των ατόμων που το χρησιμοποιούν. Η ιδρυτική του φάση στα τέλη του 8ου αι. π.Χ. σχετίζεται με την περίοδο της μετεγκατάστασης μελών της άρχουσας τάξης των γαιοκτημόνων από την Αθήνα στην υπαίθρο χώρα, που σύμφωνα με τις τελευταίες απόψεις ενδέχεται να αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την πόλη εξαιτίας πολιτικών διενέξεων και κατόπιν πολιτικής ήττας. Η αύξηση και ο πλούτος των υστερογεωμετρικών νεκροταφείων στη Νοτιοανατολική Αττική υποδεικνύει ότι στα χρόνια αυτά πρέπει να έχει συντελεστεί η οριστικοποίηση των περιοχών επικράτειάς τους, με τους Φιλαΐδες να κυριαρχούν στην πεδιάδα των Μεσογείων για τους επόμενους αιώνες. Η δεύτερη φάση λειτουργίας του νεκροταφείου κατά τον 5ο αι. π.Χ. σχετίζεται με την περίοδο ανάπτυξης των αγροτικών δήμων μετά την οργάνωση της κατοίκησης της υπαίθρου από τον Κλεισθένη στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. και της αναδιοργάνωσης και ακμής τους μετά την καταστροφή της Αττικής γης από τους Πέρσες το 480/479 π.Χ.

Κοντά στο νεκροταφείο θα πρέπει να αναζητηθούν οι οικισμοί που σχετίζονται με αυτό. Προς το παρόν όμως δεν υπάρχουν γνωστές οικιστικές θέσεις της Γεωμετρικής περιόδου στην περιοχή. Το πρόβλημα του εντοπισμού ενός ή περισσότερων οικισμών, που θα αποτελούσαν τον πυρήνα του σχετιζόμενου αγροτικού δήμου, αντιμετωπίζουμε και όσον αφορά την κλασική φάση λειτουργίας του νεκροταφείου. Εξάλλου, το ζήτημα της ταύτισης της σύγχρονης περιοχής του Μαρκόπουλου με κάποιον από τους αρχαίους δήμους παραμένει ανοικτό. Η ολοκλήρωση της ανασκαφής του νέου νεκροταφείου στο Πούσι Καλογέρι και μελλοντικές έρευνες στην εγγύς περιοχή ίσως ρίξουν περισσότερο φως σε αυτά τα ζητήματα της έρευνας.

Εικ. 1. Μαρκόπουλο, περιοχή Πούσι Καλογέρι. Η θέση του νέου νεκροταφείου.

Εικ. 2. Μαρκόπουλο, περιοχή Πούσι Καλογέρι.
Κάτοψη του νεκροταφείου.

Εικ. 3. Τα ΥΓ ταφικά αγγεία όπως βρέθηκαν αναποδογυρισμένα και πλάγια (τάφοι 8 και 9).

Εικ. 4. Τεφροδόχος ΥΓ αμφορέας με επίθετα φίδια.

Εικ. 5. Ταφική ΥΓ πρόχους με παράσταση Πότινας Θηρών.

Εικ. 6. Τάφος 11. Οι επτά μελανόμορφες λήκυθοι που περιείχε.

Εικ. 7.
Η λευκή λήκυθος
του παιδικού τάφου 17.

Εικ. 8.
Τα μικύλα κτερισματικά αγγεία του παιδικού
τάφου 15.